

Voorafgaand aan een psychoanalytische historiografie: de vraag naar de bruikbaarheid van het concept van de identificatie

FILIP GEERARDYN

Doctor-assistent bij de Vakgroep voor Psychoanalyse en Raadplegingspsychologie
Universiteit Gent

1. FREUDS ZIN VOOR GESCHIEDENIS

In de voorbije decennia poogden verschillende auteurs gestalte te geven aan een project dat we kunnen omschrijven als een 'psychoanalytische geschiedschrijving'. Daaronder begrijpen we het aanwenden van psychoanalytische concepten en inzichten binnen de historiografie. Een diepgaande analyse en kritiek van hoger genoemde pogingen valt buiten het bestek van deze bijdrage, maar toch willen we vertrekken van de vaststelling dat zij geen onverdeeld succes oogstten, en dit net zomin bij de geschiedkundigen als bij de analytici. Dit hoeft evenwel niet te betekenen dat de vraag naar de bruikbaarheid van de psychoanalyse binnen de geschiedschrijving niet opnieuw kan gesteld worden.¹

Wat er ook van zij, inzake geschiedenis zijn we bij Sigmund Freud stellig aan het goede adres. De grondlegger van de psychoanalyse had dan ook een meerduidige *zin* voor geschiedenis die we ontwaren op vier verschillende niveaus.

Ten eerste vinden we die *zin* terug waar hij uitweidt over zijn jeugd. Naar verluidt (Freud 1900a, pp. 252-254; Jones 1953, p. 25) zou hij zich als jongen geïdentificeerd hebben met het historisch personage van Hannibal die met zijn olifanten zegevierend tegen de Romeinen ten strijde trok. Maar evengoed kunnen we hier verwijzen (Freud, 1986, pp. 374-377; Jones 1953, p. 363) naar zijn latere appreciatie van het werk van Jacob Burckhardt, de Zwitserse historicus van de renaissance of naar zijn passie voor de archeologie en de klassieken.

¹ Deze vraag put geenszins de verhouding tussen beide disciplines uit. Het is onze vaste overtuiging dat, omgekeerd, ook de psychoanalyse kan gebaat zijn met de studie van de methodologie en theorie van de historiografie. In die *zin* komt de geschiedschrijving het statuut toe als belendend veld voor de psychoanalyse.

Ten tweede, op een heel ander niveau, treffen we Freuds zin voor geschiedenis uiteraard aan in zijn klinische praktijk. Waar zijn analysanten in zijn spreekkamer de gelegenheid te baat nemen om hun verleden in kaart te brengen, begeven zij zich onmiskenbaar op het pad van de mondelinge overlevering.² Enkel een dergelijk historiseren of *in-geschiedenis-brengen*, biedt de mogelijkheid om komaf te maken met een niet gesymboliseerd stuk verleden. Om het met Jacques Lacan (1975, p. 19) te zeggen:

“L’histoire n’est pas le passé. L’histoire est le passé pour autant qu’il est historisé dans le présent – historisé dans le présent parce qu’il a été vécu dans le passé.”

Ten derde zijn er zijn werken *Totem en Taboe* (Freud, 1912-13) en *Mozes en het monotheïsme* (Freud, 1939a) naast de kleinere studies over Leonardo da Vinci (Freud, 1910c) en over de Mozes van Michelangelo (Freud, 1914b en 1927b) die alle kunnen gelezen worden als – zij het soms sterk bekritiseerbare – psychoanalytische bijdragen tot de geschiedenis van de mensheid.

Tenslotte kunnen we ook Freuds verlangen om vanuit de psychoanalyse geschiedenis te maken – “faire de l’histoire” – niet onvermeld laten.³ Zijn ambitie om zich in de beroepssfeer een naam te maken, weerklinkt hoorbaar in de met spijt vervulde reminiscenties (Freud, 1900a, pp. 223-231) aangaande de cocaïne-affaire. De herinnering aan de gemiste kans om op slag wereldberoemd te worden met de toepassing van cocaïne als lokaal anestheticum bij oogoperaties blijft inderdaad nog lang leven bij Freud. Maar niemand kan vandaag ontkennen dat hij er met de psychoanalyse uiteindelijk toch in geslaagd is om geschiedenis te maken, een geschiedenis die bovendien blijft voortduren in die zin dat zij steeds opnieuw geschreven wordt.⁴

“Faire de l’histoire”... Freud heeft daar ook alles voor gedaan en het is vooral hier dat we zijn *zin voor geschiedenis* ontwaren, voor zover dit niet gereduceerd

² Deze aandacht voor de levensgeschiedenis, dat wil zeggen niet alleen voor de anamnese van de ziekte of het symptoom maar tevens voor de hele talige context ervan, is niet alleen karakteristiek voor de psychoanalyse maar inaugureerde de emancipatie van de klinische psychologie van de geneeskunde.

³ Met een welgemeende knipoog naar een werk van Michel de Certeau (1980), historicus en ooit lid van Lacans school.

⁴ We vermelden hier opnieuw Jacques Lacan, wiens “retour à Freud” – naar analogie met de “terugkeer naar Kant” van sommige neo-Kantianen – als continue herschrijving van Freuds parcours een historiseren impliceert. Dat dit niet overdreven is, blijkt nu reeds uit de receptiegeschiedenis van het oeuvre van Lacan. Sommige psychoanalytische scholen hadden het bijna verleerd zich te wenden tot Freuds teksten en dreigden op die manier het eigene van het Freudiaans avontuur te vergeten. Het is onmiskenbaar onder impuls van Lacan dat hierin ook buiten de Lacaniaanse scholen een kentering tot stand kwam, hetgeen doorheen het herschrijven van de geschiedenis de verdere ontwikkeling van de psychoanalyse enkel ten goede kan komen.

moet worden tot een “houden van geschiedenis”, tot een “houden van historische verhalen”. In Freuds werk en omvangrijke briefwisseling valt immers nog een ander aspect aan te stippen, namelijk het helder besef van het *constituerend effect* van de *narratieve structuur* die elke geschiedenis ook is. Voor de pertinentie van dit inzicht kon hij steunen op zijn klinische ervaring. Deze leerde hem dat het therapeutisch of constituerend spreken van zijn patiënten een heel bijzonder statuut had. Het kwam er niet zozeer op aan om vergeten of verdrongen herinneringen uit het onbewuste op te halen, maar veeleer om voor zijn patiënten de ruimte te scheppen waarbinnen zij datgene wat zij nooit eerder konden verwoorden, bijvoorbeeld een trauma, konden symboliseren. In die zin kon hij zijn functie als analyticus opvatten als het klankbord waartegenover zijn analysanten hun eigen geschiedenis konden herschrijven.

Dit geldt uiteraard ook buiten de klinische setting: heerser is diegene die zich meester maakt van de geschiedschrijving. Dat ook Freud dit begrepen had, daarvoor verwijzen we naar zijn essay ‘Over de geschiedenis van de psychoanalytische beweging’ (Freud, 1914d), of nog, naar zijn ‘Zelfportret’ (Freud, 1925d). Daarin worden we geconfronteerd met een Freud die, mede teneinde het voortbestaan van zijn uitvinding te vrijwaren, actief deelneemt aan de historiografie ervan. Beide geschriften verdienen in die zin herlezen te worden, dat wil zeggen vanuit de vraag, van belang voor elke historiografie, naar de verhouding van de narratieve structuur tot de waarheid.

In dezelfde lijn situeert zich evenwel Freuds boek over *Massapsychologie en Ik-analyse* (Freud, 1921c) waarin hij het psychisch groepsmechanisme van de identificatie onder de loep neemt. Reeds in 1885, tijdens zijn bezoek aan Jean-Martin Charcot in de Salpêtrière, had hij kennis gemaakt met dit mechanisme, maar het is pas in dit werk dat hij erin slaagde er een passend theoretisch kader voor te bieden. In de Salpêtrière was hij immers getuige geweest van het psychisch mechanisme dat ten grondslag lag aan de rijkelijke conversiesymptomen die Charcot’s patiënten vertoonden. Deze laatsten identificeerden zich dermate met elkaar in hun onderwerping aan de autoriteit van Charcot dat zij elkaars symptomen gewoonweg overnamen. Hierin beantwoordden zij zonder meer aan het verlangen van Charcot zelf die de ambitie koesterde om het klinisch beeld van de hysterie voor eens en voor altijd vast te leggen.

De sleutel voor de opheldering van dit raadsel vond Freud in 1921 in de verhouding van de massa – als verzameling van zich met elkaar identificerende individuen – tot de leider. Voorbij de in *Massapsychologie en Ik-analyse* (1921c) expliciet geviseerde instituties van Kerk en leger heeft hij er vooral zijn eigen instituut, het *International Psychoanalytical Association* voor ogen. Het IPA, dat door Freud in het leven werd geroepen vanuit het inzicht in het precare van het bestaan van de psychoanalyse, dat wil zeggen vanuit een zin voor geschiedenis. Men kan zich inderdaad de vraag stellen of de psychoanalyse, bij ontstentenis van een internationale vereniging, niet sinds lang tussen de plooiën van de geschiedenis zou verdwenen zijn.

2. IDENTIFICATIE

Wanneer we ons nu de vraag stellen naar de ‘gemeenschappelijke noemer’ van deze sterk verscheiden aspecten van Freuds leven en werk, dan dient zich hier het concept van de *identificatie* aan. En dit gaat dan van de autobiografische erkenning van zijn eigen identificatie met Hannibal, over het detecteren van de identificaties, zowel in zijn klinische gevalsstudies van neurotici als in zijn psychologische studies van historische personages, naar zijn theoretisering van de verschillende identificatie-mechanismen in zijn boek over *Massapsychologie en Ik-analyse* (Freud, 1921c).

Het lijkt wel dat wanneer we voor de vraag naar de verbinding tussen psychoanalyse en geschiedenis vertrekken bij Freuds zin voor geschiedenis, we niet rond het concept van de identificatie kunnen. Hieronder verstaan psychoanalytici het

“psychisch proces waarbij het subject een aspect, eigenschap of attribuut van de ander assimileert en zich geheel of gedeeltelijk transformeert naar diens model.”⁵

Op die manier vormt zich wat we de ‘persoonlijkheid’ noemen op basis van een reeks identificaties. Op zich biedt dit nog geen antwoord op de vraag naar de hanteerbaarheid van dit concept in een geschiedschrijving. Vooraleer we hierop kunnen antwoorden is het noodzakelijk dat we dat concept zelf nader onder de loep nemen, evenwel niet zonder het specifiek terrein waarbinnen de geschiedschrijving er beroep zou kunnen op doen beter af te bakenen.

3. EEN PSYCHOANALYTISCHE HISTORIOGRAFIE ?

Waar kan de historiografie iets verwachten van dit concept?

Om dit duidelijk te maken nemen we als voorbeeld het vraagstuk van de eerste wereldoorlog. De historicus die de geschiedenis wil schrijven van “De Grote Oorlog” kan een keuze maken uit verschillende werkwijzen, uit verschillende modaliteiten van het schrijven.

1. Hij kan zich louter beperken tot het *herbewaren* – ongeveer zoals op een computer – van het bronnenmateriaal. Uit de briefwisseling van de frontsoldaten kan hij het *signifiant materiaal* bijeenbrengen met betrekking tot een bepaald thema, bijvoorbeeld aangaande de verhouding tussen soldaten en officieren in de loopgraven of inzake de dagelijkse voeding aan het front. Wat hier aan de orde is, is de registratie en de kwantificering welke onvermijdelijk een keuze

⁵ J. Laplanche en J.-B. Pontalis, *Vocabulaire de la psychanalyse*, Paris, PUF, 1981, p. 187.

of selectie impliceren vanuit wat men wel verplicht is een theorie te noemen.

2. Op een ander niveau, en dus meer vermetel, kan hij zich de vraag stellen naar de mogelijkhedenvoorwaarden van de wereldbrand. Hier gaat het ook om een *herschrijven* van vooraf door hemzelf of anderen verzameld bronnenmateriaal maar dan expliciet met de bedoeling om te gaan *duiden*, om een verklaring aan te bieden.

Ook hier heeft de historicus ongetwijfeld meerdere verklaringsschema's of referentiekaders tot zijn beschikking. Hij kan bijvoorbeeld alle gewicht verlenen aan politieke en/of socio-economische aspecten van het tijdsgewricht van de eerste wereldoorlog. Of hij kan in zijn verklaring plaats ruimen voor de invloed van het *individu*, dat wil zeggen voor diegenen die, zoals men zegt, hun stempel op de geschiedenis hebben gedrukt. En dan is er uiteraard, ten derde, de vraag naar de verhouding tussen het individu en de massa.

Het ligt voor de hand dat het psychoanalytisch concept van de identificatie enkel dienstbaar is voor wie opteert voor een verklarende studie en zich bovendien 'beperkt' tot de invloed van het individu of van de psychische groepsmechanismen.

4. FREUDS WILSON-STUDIE

En waarom ook niet enige aandacht besteed aan Freuds eigen bijdrage tot de nieuwste geschiedenis en meer specifiek tot de geschiedenis van de eerste wereldoorlog, namelijk aan zijn studie (Freud en Bullitt, 1966) over de Amerikaanse president Thomas Woodrow Wilson? Het is bij dit werk dat we onze voorafgaandelijke vraagstelling naar de bruikbaarheid van het concept van de identificatie willen doen aanknopen, al was het maar omdat ons geen andere gevalstudie van Freud bekend is waarin het concept van de identificatie zo centraal staat en omdat deze bovendien een historische figuur betreft.

Als mogelijk vertrekpunt van ons parcours is deze keuze nochtans niet zo vanzelfsprekend, aangezien bij dit werk nogal wat vragen rijzen met betrekking tot de authenticiteit. Kunnen we dit boek inderdaad toeschrijven aan Freud? En zo ja, in welke mate? Blijft het bruikbaar voor onze doelstelling? De studie werd bijvoorbeeld niet opgenomen in de *Nachtragsband* van de *Gesammelte Werke* en, voor zover we weten, is men dit ook niet van plan in de herziene editie van de *Standard Edition*.⁶

⁶ In de *Nachtragsband* bij de *Gesammelte Werke* werd enkel de inleiding, welke apart door Freud werd ondertekend, opgenomen. Toen we een aantal jaren terug als student het boek, in Nederlandse vertaling nog wel, bij toeval ontdekten bij *De Slegte* waren we niet weinig verwonderd. Een boek van Freud, of een boek waar hij toch minstens in belangrijke mate zou toe hebben bijgedragen en dat we nog nooit hadden horen vernoemen?

Ook in de secundaire literatuur wordt er weinig aandacht aan besteed. Ernest Jones (1957, p. 160) heeft het in zijn biografie van Freud heel kort over

“[...] a psycho-analytic study of President Wilson. They completed the book, which will be published at a suitable time, and I have been the only person privileged to read it. It is a full study of Wilson’s life and contains some astonishing revelations. Although a joint work it is not hard to distinguish the analytical contributions of the one author from the political contributions of the other.”

Meer recent wijdt Peter Gay (1989), de Amerikaanse historicus en pleitbezorger van een psychoanalytische geschiedschrijving, er in zijn eigen Freud-biografie een 8-tal bladzijden aan. Blijft het feit dat voor zover psychoanalytici al weet hebben van het bestaan van het werk zij er toch maar uiterst zelden gebruik van maken. En waar iemand als Peter Gay erover schrijft, als historicus die de psychoanalyse een warm hart toedraagt, heet het dat Freuds Wilson-studie “niet de moeite van het herinneren waard is” (Gay, 1989, p. 501). Tekenend is bijvoorbeeld dat wanneer Gay in zijn ander werk, *Freud voor historici* (1987, pp. 45-46), deze laatsten probeert te winnen voor het aanwenden van de psychologie in de geschiedschrijving hij als argument hiervoor verwijst, niet naar Freuds Wilson-studie maar naar het werk van Alexander en Juliette George getiteld *Woodrow Wilson and Colonel House: A Personality Study* (1956), een studie die niet gespeend is van psychoanalytische noties maar waarin de auteurs nogal eclectisch te werk gaan.

In datzelfde boek laat Gay (1987, p. 127) zich zonder meer negatief uit over Freuds Wilson-studie:

“Toch kon zelfs Freud als hij maar boos genoeg was aan zijn stringente professionele idealen te kort doen. In zijn befaamde postuum verschenen psychologische studie over Woodrow Wilson, grotendeels geschreven door William Bullitt, maar door de bejaarde Freud geautoriseerd, heeft hij zijn zorgvuldig gecultiveerde analytische neutraliteit opzij laten zetten door zijn aversie jegens die opdringerige Amerikaanse president die zichzelf had opgeworpen tot de messias van het Westen. Sindsdien is als een soort afschaduwing van deze postume Freud het analyseren van gehate politici, dood of levend, een minderwaardige, irritante beunhazerij geworden.”

Dit negatief oordeel over Freuds boek herhaalt hij dan uitgebreid in zijn Freud-biografie, een oordeel dat ongeveer hierop neerkomt: ten eerste is het boek nauwelijks van Freuds hand te noemen en ten tweede, voor zover het dit wel is, gaat hij er onanalytisch in te werk. Onanalytisch omdat de enige motieven die Freud zou kunnen gehad hebben om het boek te autoriseren te herleiden zijn tot: 1. zijn afschuw voor de figuur Wilson, voor Amerika en voor Amerikanen überhaupt en 2., tot zijn hoop om door de publikatie van het boek de financiële toestand van het *Psychoanalytische Verlag* wat op te krikken. Boven-

dien zou Freud genoemde autorisering nogal licht hebben verleend, omdat hij nu eenmaal in 1939 wel andere kopzorgen had (Gay, 1989, pp. 507-508):

“Er zijn aanwijzingen dat Freud bezwaar maakte tegen het manuscript dat Bullitt hem tegen het einde van zijn leven in London liet zien, maar dat hij uiteindelijk, moe en oud en bezorgd over de toekomst van de psychoanalyse, het leven van zijn zusters en de steeds dreigende kanker, zijn toestemming gaf. Waarschijnlijk is ook dat Bullitt na Freuds dood het manuscript besloot te veranderen en daarbij de ongelukkige formuleringen en de mechanische toepassingen van psychoanalytische categorieën introduceerde waarover recensenten en lezers klaagden.”

Aan deze redenering schort toch één en ander. Indien Freud inderdaad bezorgd was om de toekomst van de psychoanalyse – en we hebben alle redenen om aan te nemen dat hij dat inderdaad was – dan valt daarmee toch bezwaarlijk te rijmen dat hij onnadenkend een geschrift zou hebben geautoriseerd waarvan hij kon verwachten dat het op brede schaal heftige reacties tegen de toepassing van de psychoanalyse in de geschiedschrijving zou oproepen – een verwachting die trouwens bewaarheid werd.

Naast de vraag omtrent het auteurschap zijn er natuurlijk ook de kritieken. De auteurs zouden er al te dogmatisch het psychoanalytisch conceptenapparaat toepassen, voortdurend in herhaling vallen en zelfs een neerbuigende, honende stijl hanteren ten aanzien van Woodrow Wilson.

Hierin zit stellig stof voor verder onderzoek. Er is sinds het verschijnen van het werk een aanzienlijke bibliotheek met nieuw materiaal van en over Woodrow Wilson tot stand gekomen, wat mogelijkheden biedt tot verificatie en correctie. We verwijzen bijvoorbeeld naar *The Papers of Woodrow Wilson*, een uitgave in 70 delen en naar de biografie van de Nederlandse historicus J.W. Schulte Nordholt, *Woodrow Wilson, Een leven voor de wereldrede* (1990).

5. DESALNIETTEMIN EEN AANZET

Vorbij de bestaande polemiek rond het boek van Freud en Bullitt, en zonder nu reeds een oordeel te vellen over de totaliteit van het werk, menen we toch dat het een goed uitgangspunt vormt voor onze vraagstelling. Precies omdat het minstens enkele fragmenten bevat met betrekking tot het statuut en de toepassing van het concept van de identificatie die als aanzet kunnen dienen voor het op punt stellen ervan ten behoeve van een psychoanalytische historiografie. We zijn van oordeel dat dit onontbeerlijk is zo men niet wil herhalen wat in het verleden vaak gebeurde: het platweg ‘plakken’ van de psychoanalytische theorie op de biografische gegevens van historische personages.

Dit laatste geldt naar onze mening niet geheel voor het werk van Freud en Bullitt. Zo getuigen verschillende passages van een onvervalst psychoanalytisch inzicht in het wezen van het identificatie-mechanisme. Enkele voorbeelden kunnen volstaan om dit duidelijk te maken.⁷

Freud en Bullitt onderkennen ten volle het belang van de *eigenaam* in de identificatie. Een eerste voorbeeld hiervan vinden we terug waar zij het hebben over Wilsons eerste liefdes. Zoals bekend, hechten analytici – zoals andere wetenschappers overigens – weinig geloof aan het toeval en de hiernavolgende passage (Freud en Bullitt, p. 62) kan dan ook weinig verwondering wekken:

“Zijn activiteit ten opzichte van zijn moeder, en daarmee natuurlijk ook een deel van zijn passiviteit, schijnt reeds op jeugdige leeftijd op zijn zusters te zijn overgedragen, in het bijzonder op zijn zusje Anne, die twee jaar ouder was dan hij en die evenveel van hem hield als hij van haar. Hij hield ervan met deze meisjes en hun vriendinnen te spelen, en vooral met een klein nichtje dat jonger was dan hij en die net zo heette als zijn moeder: Jessie Woodrow Bones. *De mate waarin gelijknamigheid in het onbewuste identificaties bewerkstelligt, kan moeilijk worden geschat door iemand die niet een speciale studie aan dit onderwerp heeft gewijd.*⁸ Het is bijna zeker dat de kleine Tommy Wilson Jessie Woodrow Bones met zijn moeder identificeerde en dat hij een aanzienlijke hoeveelheid libido die eerst op zijn moeder was gericht en vervolgens op zijn zusje Anne overdroeg op de kleine Jessie.”

Van veel groter belang voor het begrip van een bijzonder aspect van Wilsons karakter dat elementen van zijn politieke carrière kan verklaren – steeds volgens Freud en Bullitt – zal zijn reactie zijn op de komst van een jongere broer. Generaliserend schrijven de auteurs (*ibid.*, p. 70):

“Gewoonlijk wordt de oudere broer in zijn onbewuste de vader van de jongere en identificeert hij zich ook met hem, zodat hij in deze relatie vader speelt ten opzichte

⁷. Dergelijke passages, die onmiskenbaar getuigen van een verfijnd klinisch inzicht, treffen we veelvuldig aan in dit werk. Zij vormen bovendien een argument voor het standpunt dat men het boek niet zomaar kan afdoen als apocrief.

⁸. Onze cursivering. Al wie vertrouwd is met het psychoanalytisch onderzoek van het liefdesleven van de mens zal erkennen dat Eros' wegen doorgrondeijk zijn. Als de hier vernoemde “speciale studie” geldt dan ook zowat elke psychoanalyse, aangezien de exploratie van het register van de Eros daar een wezenlijk bestanddeel van uitmaakt. Toch is het pas tamelijk recent dat het belang van de betekenaar inzake de identificatie opnieuw naar waarde wordt geschat, meer bepaald door de Lacaniaanse analytici. Lacan (1961-1962) vat zijn seminarie over de identificatie trouwens aan vanuit deze invalshoek. Zo stelt hij in de les van 15 november 1961 onomwonden: “Wat aan de orde is in de identificatie is de verhouding van het subject ten aanzien van de betekenaar.” En in de les van 20 december 1961 heeft hij het over “(...) eigennamen met de identificatie die zij determineren”.

van zichzelf. Voor de oudere broer vertegenwoordigt de jongere het kind dat hij was. Door de passiviteit van zijn kleine broer (die hijzelf als klein kind is) tegenover hemzelf (die zijn vader representeert) verschaft hij zich een uitlaatmogelijkheid voor zijn eigen passiviteit tegenover zijn eigen vader.”

Steeds is er echter ook sprake van vijandigheid tegenover de jonge indringer en al beschikken Freud en Bullitt niet over “gegevens met betrekking tot Tommy Wilsons emoties ten tijde van de geboorte van zijn broer Joe” en weten zij ook weinig van “hun latere verhouding”, toch opperen zij de mogelijkheid dat “[...] Joe Wilson een veel grotere rol speelde in het emotionele leven van Thomas Woodrow Wilson dan een van hen beiden zich realiseerde.” (*Ibid.*, pp. 70-71)

Uit de verdere levensgeschiedenis van Wilson is immers bekend dat hij altijd behoefte had aan “[...] minstens één vriendschappelijke relatie met een jongere en fysiek zwakkere man, bij voorkeur blond” – zoals zijn broer dus (*ibid.*, p. 71). Die vriendschappen werden precies gekenmerkt door de ambivalente verhouding van een oudere broer ten aanzien van een jongere:

“Hij hield intens van Hibbons en House zolang zij hun houding van gehoorzame kleine broer ten opzichte van hem volhielden. Tenslotte concludeerde hij dat zij hem bedrogen hadden en verbande hij ze als Judassen naar de diepste duisternis. [...] Kort gezegd, zijn broertje Joe kan de in oorsprong diep beminde verrader zijn geweest die vele jaren later in zijn onbewuste werd opgevolgd door Hibben en House.” (*Ibid.*, pp. 71-72)

En even verder luidt het:

“Het is de moeite waard op te merken, dat het meest onrechtvaardige geval van wantrouwen in Wilsons leven – zijn wantrouwen jegens zijn secretaris op het Witte Huis, de trouwe Tumulty – gericht was tegen een kleine, blonde man die *Joe* heette. In Wilsons onbewuste kan *Joe* Tumulty *Joe* Wilson hebben voorgesteld. *De gedragingen van een mens zijn dikwijls bepaald door veel dwazere identificaties dan deze.*” (*Ibid.*, p. 72)⁹

Wat in de hier aangehaalde passages opvalt, is de centrale plaats van de *bete-kenaar* (de eigenaam bijvoorbeeld) als ankerpunt voor het mechanisme van de identificatie. Het is precies deze dimensie van het symbolische die psychoanalytici, en dus ook historici, vaste grond onder de voeten verleent bij het duiden van wat we de persoonlijkheid – dit conglomeraat van identificaties – noemen. Dit standpunt opent naar onze mening een nieuw perspectief. Waar

⁹ Onze cursivering.

in de “psychohistory” tot op heden vooral gebruik werd gemaakt van een ego-analytische elaboratie van Freuds theorie die het constituerende effect van de betekenaar grotendeels verontachtzaamde, kan een herbronning ervan op de taaltheorie van Jacques Lacan haar overtuigingskracht gevoelig doen toenemen.

6. TOT BESLUIT: OVER ONTLUISTERING

We zijn er immers van overtuigd dat het in kaart brengen van de subjectieve identificaties als verklaring voor de verhouding van een subject ten aanzien van significante anderen – “*signifiante*” zou hier meer op zijn plaats zijn – een goed uitgangspunt vormt voor een geschiedschrijving die gebruik wil maken van psychoanalytische inzichten. Hierin komt het aanstippen van de *eigennaam* als houvast stellig *niet* neer op het mechanisch toepassen van de theorie, al veronderstelt het langs de kant van de historicus een gedegen vorming in de psychoanalyse. Dat wil zeggen dat hij zich niet alleen vertrouwd dient te maken met de theorie maar ook met wat de kliniek van de betekenaar vermag aan het licht te brengen. Dan nog zal de psychoanalyse niet verschijnen als een *deus ex machina* die de problemen van historici zou kunnen oplossen. Een toepassen van haar theorie en klinische inzichten zal steeds een kwestie van details zijn, *sprekende* details ... zoals een eigennaam bijvoorbeeld.¹⁰

Dit gezegd zijnde, koesteren analytici zich best niet al te veel illusies inzake het onthaal van hun psychoanalytische bijdragen tot de studie van historische figuren, al was het maar omdat dergelijke bijdragen bijna per definitie iets *ontluisterend* hebben. Teneinde duidelijk te maken wat we hiermee bedoelen, vergelijken we even het boek van Freud en Bullitt met dit van Schulte Nordholt.

In zijn biografie over Wilson maakt Nordholt hoegenaamd geen gebruik van een geëxpliciteerde psychologie en toch is de ervaring van de lezer er een van *ontluistering*. Dit komt omdat we onvermijdelijk geconfronteerd worden met de verregaande macht van de enkeling over velen, met de macht van de enkeling die, veel meer dan we vermoed hadden, de loop der geschiedenis bepaalde. Tezelfdertijd blijft de lezer bijna noodgedwongen achter met een gevoel van *ontzag* omdat een aantal aspecten van de figuur, zonder het in rekening brengen van een psychologie, onverklaard moeten blijven. Wilson blijft een raadselachtig iemand en wat men niet begrijpt, boezemt nu eenmaal ontzag in.

¹⁰. Een goed idee zou zijn om het vraagstuk naar een psychoanalytische geschiedschrijving te laten aanvatten bij de heractualisering van het concept van de identificatie door Lacan.

Daartegenover plaatsen we het boek van Freud en Bullitt dat precies vertrekt van het raadselachtige van Wilson en dit althans gedeeltelijk ontmaskert vanuit het in kaart brengen van de Oedipale structuur, en, daarmee samenhangend, een opeenvolgende reeks van identificaties. Ook hier is er sprake van ontluistering, maar dan wel een dubbele: in de mate dat Wilson ontdaan wordt van zijn raadselachtigheid, verdwijnt immers ook het ontzag. De ontluistering langs de kant van de lezer blijft onverminderd, of wordt misschien zelfs groter, doordat aangetoond wordt dat ook Wilson geen baas in eigen huis was, dat wil zeggen dat één en ander op rekening van zijn onbewuste dient te worden geschreven.

BIBLIOGRAFIE

- CERTEAU (M. de), *L'invention du quotidien, 1. arts de faire*, Paris, Gallimard, 1990.
- FREUD (S.), *De droomduiding*, (1900a), *Nederlandse Editie*, PD2/3, Boom, Meppel-Amsterdam, 1987.
- FREUD (S.), Een jeugdherinnering van Leonardo da Vinci, (1910c), *Nederlandse Editie*, CR2, Boom, Meppel-Amsterdam, 1983, pp. 25-117.
- FREUD (S.), *Totem en Taboe*, (1912-13), *Nederlandse Editie*, CR4, Boom, Meppel-Amsterdam, 1984.
- FREUD (S.), De Mozes van Michelangelo, (1914b), *Nederlandse Editie*, CR1, Boom, Meppel-Amsterdam, 1982, pp. 129-164.
- FREUD (S.), Over de geschiedenis van de psychoanalytische beweging, (1914d), *Nederlandse Editie*, PBI, Boom, Meppel-Amsterdam, 1990, pp. 57-132.
- FREUD (S.), *Massapsychologie en Ik-analyse*, (1921c), *Nederlandse Editie*, CR5, Boom, Meppel-Amsterdam, 1987, pp. 9-94.
- FREUD (S.), *Zelfportret*, (1925d [1924]), *Nederlandse Editie*, PB2, Boom, Meppel-Amsterdam, 1991, pp. 9-83.
- FREUD (S.), Aanvulling bij de verhandeling over de Mozes van Michelangelo, (1927b), *Nederlandse Editie*, CR1, Boom, Meppel-Amsterdam, 1982, pp. 165-167.
- FREUD (S.), *De man Mozes en de monotheïstische religie*, (1939a [1937-39]), *Nederlandse Editie*, CR6, Boom, Meppel-Amsterdam, 1992.
- FREUD (S.), Einleitung zu S. Freud und W.C. Bullitt, Thomas Woodrow Wilson, (1966 [1930]), *Gesammelte Werke*, Nachtragsband, Frankfurt am Main, Fischer, 1986, pp. 683-392.
- FREUD (S.) en BULLITT (W.C.), *Thomas Woodrow Wilson, Een psychologische studie*, (1966 [1930]), Meppel, Boom, 1967.
- FREUD (S.), *Briefe an Wilhelm Fließ 1887-1904*, (1985 [1887-1904]), Frankfurt am Main, Fischer, 1986.
- GAY (P.), *Freud voor historici*, Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1987.
- GAY (P.), *Sigmund Freud, Zijn leven en werk*, Baarn, Tirion, 1989.
- JONES (E.), *Sigmund Freud, Life and Work, Vol. I., The Young Freud*, London, The Hogarth Press, 1953.
- JONES (E.), *Sigmund Freud, Life and Work, Vol. III, The Last Phase*, London, The Hogarth Press, 1957.

LACAN (J.), *Le séminaire, Livre I, Les écrits techniques de Freud, (1953-1954)*, Paris, Du Seuil, 1975.

LACAN (J.), *Le séminaire, Livre IX, L'identification, (1961-1962)*, onuitgegeven seminars van 15 november 1961 en 20 december 1961.

LAPLANCHÉ (J.) en PONTALIS (J.-B.), *Vocabulaire de la Psychanalyse*, Paris, PUF, 1981.

**Sur l'usage du concept de l'identification dans l'historiographie.
Une question préliminaire**

FILIP GEERARDYN

RÉSUMÉ

Dans cet article l'auteur rompt une lance pour l'emploi du concept de l'identification dans une historiographie qui se veut plutôt explicative que descriptive. En se référant à la publication collective de Freud et Bullitt sur le Président Woodrow Wilson, et au séminaire de Jacques Lacan sur *l'Identification*, l'auteur plaide pour une réinterprétation du concept de l'identification qui, à partir de la théorie lacanienne sur l'ordre symbolique, peut contribuer considérablement à l'établissement d'une historiographie psychanalytique.

**On the use of the concept of identification:
A question preliminary to a psychoanalytic historiography**

FILIP GEERARDYN

SUMMARY

In this paper it is argued that the concept of identification can be a useful tool for a historiography which aims at explaining rather than at describing. With reference to Freud and Bullitt's joint publication on President Woodrow Wilson and to Jacques Lacan's seminar on *Identification*, the author pleads for a re-visiting of the concept of identification, which, within Lacan's psychoanalytic theory of the symbolic order, can valuable contribute to a psychoanalytic historiography.